

ԴՐՈՇՆԻ

Հ.Յ.Պ. ԲԻՆՈՂՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
A. R. F. BUREAU
LIBRARY

„ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ “ ՕՐԳԱՆ

ՄԵՐ ՄՐԱԳԻՐԸ

(Չար. և վերջ)

Տնտեսական անհասարակութիւնը մեր երկրում, ինչպէս և ամենուրեք, ծագեց այն ժամանակից, երբ աշխուտանքի միջոցների կատարելագործման հետ միասին կարելի եղաւ արդիւնաբերել աւելի, քան հարկաւոր էր անհատի գոյութիւնը պահպանելու համար: Եւ որովհետեւ այդ միջոցների կատարելագործման հետ միաժամանակ առաջ եկաւ և աշխատանքի բաժանումը— որսորդների կողքին երևացին անասնապահները, երկրագործները, արհեստագործները, ուստի այդ տարրեր պարագմունքների տէր դասերի և անհատների մէջ անխուսափելի կերպով պէտք էր հաստատվեր արդիւնքների փոխանակութիւն, որից խօսքով առևտուր: Հենց այս ժամանակ կարելի եղաւ ձեռքից ձեռք անցկացնել մի տեղից միւս տեղ տեղափոխել արդիւնաբերութեան տւելորդը, կարելի եղաւ անհատներին կամ համայնքին դիպել իրենց մօտ հարստութիւն, հենց այդ ժամանակ հասարակութեան մէջ անպարէզ եկաւ տնտեսական անհասարակութեան յարատւ. ոյժը Փողը, որ մայրած էր փոխանակութիւնը դիւրացնելու համար, սկսեց աւելի և աւելի մեծ դեր խաղալ հասարակական յարաբերութիւնների մէջ: Փողատէրը նոյնպէս, ինչպէս և բոնի ֆիզիքական ուժի տէրը, կարող էր ինքը չաշխատել, չարդիւնագործել, քրտինք չթափել այլ ապրել փառաւոր կերպով հարիւրաւոր, հազարաւոր աշխատողների հաշուով:

Փողատէրը կամայ կամայ սկսեց հաստատ դիրք բռնել և իր ձեռքն առաւ երկրի մի քանի տնտեսական փունջիկները: Բայց նա դեռ չէր կարողացել իր ձեռքը պցել երկրի տնտեսական կեանքը, նա դեռ անմիջական մասնակցութիւն չուէր արդիւնագործութեան մէջ, ինչպէս այդ տեղի ունի տնտեսապէս աւելի զարգացած երկրներում, ուր գրամատերին իրենք վարձկան բանւորների ձեռքով հերկում են իրենց հողերը, բանեցնում են գործարանները և այլն: Մեզանում փողատէրը կամ կասարում է միջնորդի դեր արդիւնաբերողների և սոցառողների մէջ,— օգտակարով, ի հարկէ, երկու կողմին էլ — կամ

թէ չէ ահազին անկողով փող է փոխ տալիս սրան, Նըրան, գլխաւորապէս արդիւնագործողին, այսինքն նա կամ վաճառական է կամ վաշխառու: Իսկ բուն արդիւնագործող-գրամատիրութիւնը մեզանում դեռ այնքան չնչին և այնքան սպիտակ գրութեան մէջ է, որ նրա մասին խօսելն անգամ աւելորդ է:

Փողատէր-վաշխառուական դասն իր ցանկերով պատել է ամբողջ երկիրը և յաճախ ձեռք ձեռքի առած կառավարութեան պաշտօնեաների, ազնուականութեան և հոգեւորականութեան հետ, երկաթէ ձանկերով քամում է աշխատաւոր ժողովրդի արիւնը: Ընդհին իր ունեցած ուժի, նա կարողացել է իր համար փախուկ դիրք ստեղծել, կարողացել է ձեռք ձգել զանազան առանձնաշորհուսներ և հարկերի ամբողջ ծանրութիւնը թափել խեղճ աշխատաւոր ժողովրդի մէջքին:

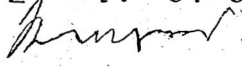
Փողատէր-վաշխառուն գտնել է մի տարր, որի հետ անխուսափելի կերպով ընդհարվում են ազգաբնակչութեան բոլոր խաւերը՝ նրան է դիմում թէ արդիւնաբերողը և թէ սպառողը, թէ աշխատանքի միջոցների կարօտ աշխատաւորը և թէ զուարմութիւնների յետեւից բնկած ազնուականը: Նրան է դիմում և կառավարութիւնն իր ընթացիկ ծախսերը ծածկելու աւ իր պարտքերը վճարելու համար: Բացի այդ, անշնորհք տանկ կառավարութիւնը իր ապուշ պաշտօնեաներով անընդունակ դանակելով մինչև անգամ իր հարկերն իկքը հաւաքելու, ստիպված դիմում է փողատէր-վաշխառունների միջնորդութեան: Այսպիսով զբամը գտնում է այն ոյժը, որի առաջ դուրս են խոնարհեցնում թէ ճնշված աշխատաւորը և թէ գողող իշխանաւորը:

Իրամը կօսմուպօլիտ է, նա չի ճանաչում ոչ ազգ, ոչ կրօն, նա նայում է բոլորէ վրայ հաւասար աչքով, նա անխտիր կերպով կեղծում է թէ հային, թէ տաճկին, թէ քրդին, թէ եղիզին... նա չի ճանաչում ոչ մի սըրբութիւն, ոչ մի աւանդուպահութիւն, նա հիմնայաւոր է անում վազեմի տոհմային կազմակերպութիւնը, խոսվութիւններ է ձգում նահապետական ընտանիքի մէջ քայքայում համայնական կեանքը:

Եւ որքան ուժի է նա զարգանում, այնքան աւելի զո-

րեղ է դառնում նրա յեղաշնչիչ ոյժը, այնքան աւելի է աչքի ընկնում տնտեսական անհաւասարութիւնը, այնքան աւելի խոր անդունդ է բացվում հարուստների և աղքատների մէջ ինչպէս մենք այդ տեսնում ենք տրնտեսապէս աւելի զարգացած երկրներում: Այնտեղ այդ անհաւասարութիւնը հասնում է իր գագաթնակէտին. ազգաբնակչութիւնը որոշ կերպով բաժանված է երկու դասակարգի՝ փոքրութիւ, բայց երկրի հարստութեան տէր բուրժուազիայի և բազմաթիւ, օրուայ հացի կարօտ պրօլետարիայի (բանուր դասակարգի):

Տնտեսական այդ չարիքի, տնտեսապէս կեղեքող դասի դէմ էլ մենք կը կռուենք այժմ: Մենք գործ կը դնենք ամեն միջոց պահպանելու գոյութիւն ունեցող համայնական սկզբունքները, մենք կաշխատենք տարածել համայնական սեփականատիրութիւնը, համայնական աշխատանքը, որպէս զի աւելի պատրաստ գտնվինք անցնելու այն հասարակական կազմակերպութեանը, որն այսօր-էգուց կը հաստատվի տնտեսապէս աւելի զարգացած երկրներում պրօլետարիայի յեղափոխութեամբ:

Այս ընդհանուր տեսութիւնից պարզ է, որ Տաճկահայաստանի դրութիւնը միանգամայն սարսափելի է շատ կողմերից:

Ազատել ժողովուրդին այդ անտանելի դրութիւնից, ըստեղծել այնպիսի պայմաններ, որոնք թոյլ տան նրան մտնել ընդհանուր մարդկութեան զարգացման շաւղի մէջ՝ կարելի է միայն յեղափոխութիւնով:

Ընդունելով իբրև սկզբունք, որ ամեն մարդ իր քրտինքով պիտի աշխատի իր կերած հացը, որ հաւասար աշխատանքի հետ անհատը պիտի ունենայ նոյնպէս հաւասար իրաւունք կեանքից օգտվելու:

Ի նկատի ունենալով, որ ամբողջ կուլտուրական աշխարհի պատմութիւնը հազարաւոր տարիների ընթացքում ցոյց է տալիս մեզ, թէ յանձնել ամբողջ ժողովուրդի բաղդը մի դասակարգի, որն իր կացութիւնը կարող է հաստատել ծագման, ֆիզիքական և նիւթական ուժի, կամ թէ նոյն իսկ ուսման վրայ, տալ կառավարութեան ղեկը որ և է դասակարգի, կը նշանակէ ստեղծել ճնշում այդ դասակարգի, դարձնել ժողովուրդը ծառայող այդ փոքրիկ մասի և միաժամանակ անբարոյականացնել իշխող պօլիտիկաններին:

Ի նկատի ունենալով, որ հասարակական կեանքի արեքը, թուլացնելով առանձին անհատի դազանական ձրգտումները և պակասացնելով նիւթական, տնտեսական անհաւասարութեան հետ անխտիր կապված ճնշումը, տանում է մեզ դէպի եղբայրական սկզբունքները, դէ-

պի ընկերական, համայնական հաստատութիւնները, Ի նկատի ունենալով այս բո որը, մենք ընդունում ենք.

Ն Պ Ա Տ Ա Վ

4. Յ. Դաշնակցութեան նպատակն է ապստամբութեան միջոցով Տաճկահայաստանում ձեռք բերել քաղաքական և տնտեսական ազատութիւն, ղենելով ներկայումս հետեւեալ պահանջները.—

1. Ապագայ ազատ Հայաստանում իշխող ժողովուրդական — ռամկավարական կառավարութիւնը, ծառայելով ընդհանրութեան շահերին, անշուշտ պիտի հաստատված լինի ամեն հասակաւոր բնակչի հաւասար ընտրողական իրաւունքի վրայ, առանց որ և է ցենզի. իսկ այդ շահերն իրականապէս պաշտպանելու համար ընտրողական սկզբունքը կառավարչական բովանդակ գործողութիւններից սկսած դէպի առաւել նեղ՝ գաւառականը և համայնականը, պիտի ստանայ աւելի և աւելի լայն ծաւալ:

2. Կեանքի և աշխատանքի ապահովութիւն ամենախիստ միջոցներով:

3. Տարբեր ազգութիւնների և դաւանութիւնների հաւասարութիւն օրէնքի առաջ:

4. Ազատութիւն խօսքի, մամուլի, ժողովների:

5. Տալ չունեցողին հող և ապահովել մշակողին հողից օգտվելու՝ կարելիութիւնը:

6. Ամեն տեսակ տուրքերի քանակութիւնը պիտի որոշվի ըստ կարողութեան, համբաւական սկզբունքով, որ դարերից ի վեր խոր արմատ է ձգած մեր ժողովուրդի մէջ:

7. Ոչնչացնել ամեն տեսակ պարտաւորեցուցիչ և չը վարձատրվող աշխատանքը, ինչպէս օլլամ — կօռ ու բէկար և այլն.

8. Ոչնչացնել զինուորական տուրքը, հաստատելով տեղի և ժամանակի պահանջի համեմատ զինուորագրութիւն:

9. Ամեն կերպ նպաստել ժողովուրդի մտաւոր զարգացման: Ուսումը պարտադիր անել:

10. Զարգացնել ժողովուրդի արդիւնաբերութիւնը, մտցնելով նրա մէջ նոր ձևեր համայնական սկզբունքներով և լայնացնել արտահանման միջոցները:

11. Ոյժ տալ գիւղացու և արհեստաւորի համայնական սկզբունքներին, զարգացնելով այն ընկերական հիմնարկութիւնները, ձևերը, որոնք ծագել են Հայաստանի հողի վրայ տեղական և պատմական հանգամանքների ազդեցութեան տակ: Այնպէս ալ այդ հիմնարկութիւնների սահմանն սկսած թաղից, գիւղից մինչև գաւառը և ապա մինչև ամբողջ պետութիւնը ու այդ պիտով միանգամայն ապահովել համայնքի ամեն մի անդամին բնութեան և ընթացիկ կեանքի պատահական հարուածներին:

Մ Ի Զ Ո Յ Ն Ե Ր

4. Յ. Դաշնակցութիւնն ապստամբութեան միջոցով իր նպատակին հասնելու համար կազմակերպում է յեղափոխական խմբեր, որոնք կառավարութեան դէմ անընդհատ և զօրեղ կռուի հետ կռիւ կը մղեն և այն ընդհանուր պայմանների դէմ, որոնցից նեղված են միատամանակ հայ և օտար տարրը (ասօրիները, եղիպները, քրդերի մի մասը և խաղաղ տաճիկները և այլն): Այս ուղղութիւնը, բացի իր ընդհանուր նշանակութիւնից, կարող է, եթէ ոչ միացնել, գոնէ չեզոքացնել օտար տարրերի ընդդիմադրական ոյժը:

Յեղափոխական խմբերը գործ են դնելու հետևեալ միջոցները.—

1. Պրօպագանդա անել Դաշնակցութեան գլխաւոր սկզբունքների, նպատակի և գիտակցական վերաբերութեան համար դէպի յեղափոխական գործը:
2. Կազմակերպել մարտական խմբեր, յատկապէս պարպել նրանց հետ վերոյիշեալ հարցերի նկատմամբ և գործով պատրաստել:
3. Ամեն միջոց գործ դնել թէ՛ խօսքով և թէ՛ գործով բարձրացնելու ժողովրդի յեղափոխական գործն ու ոգին:
4. Ամեն միջոց գործ դնել ժողովրդին զինելու:
5. Կազմակերպել յեղափոխական կոմիտէտներ և հաստատել նրանց մէջ սերտ կապ:
6. Ուսումնասիրել երկիրը և ժողովուրդը յեղափոխական տեսակէտից և յարտու նիւթ մատակարարել Դաշնակցութեան օրգանին:
7. Կազմակերպել դրամական շրջաններ:
8. Կռիւ մղել և տէնօրի ենթարկել կառավարչական մարդկանց, մատնիչներին, դաւաճաններին, վաշխառուներին և ամեն տեսակ հարստահարիչներին:
9. Պաշտպանել խաղաղ ժողովրդին, ազգաբնակչութիւնն աւազակների յարձակումներից:
10. Ճանապարհներ հաստատել մարդիկ և զէնք տեղափոխելու համար:
11. Կառավարութեան հիմնարկութիւնները ենթարկել աւերումների և կոյրպտումների:

Կ Ա Զ Մ Ա Կ Ե Ր Պ Ո Ւ Թ Ի Կ Ն

„Դաշնակցութիւնն“ անցեալի փորձից համոզվեց, որ յեղափոխական գործում չի կարող լինել իրաւունքի և պահանջի խնդիր, այլ միմիայն բարոյական պարտաւորութեան և բաւարարութեան խնդիր: Ահա այս հիման վրայ Դաշնակցութեան ընդհանուր ժողովն ընդունեց կազմակերպութեան մէջ մտցնել ապակենտրոնացման սկզբունքը, որն աւելի է համապատասխանում ընկերական, բարոյական յեղափոխական գործին և որն անցեալում կիսով չափ գործադրվել էր: Այս սկզբունքով գոր-

ծող կոմիտէտներին կապում, միացնում է ընդհանուր ժողովը, որը մշակել է ներկայ ծրագիրը, որի վճիռները պարտաւորեցուցիչ են բոլորի համար և որը միայն ինքն է կարող փոփոխութիւն մտցնել ծրագրի մէջ:

Կազմակերպութիւնը հետևեալ ձևն է ընդունում.—

1. Բոլոր կոմիտէտները թէ՛ քաղաքներում և թէ՛ գիւղերում իրենց ներքին գործերը վարում են անկախ, ինքնուրոյն կերպով:
2. Գաւառական մի քանի խմբեր միանում և կազմում են մի մարմին (րայօն, շրջան), որն ունի իր կենտրոնական կոմիտէտը:
3. Եթէ Յաճկահայաստանի սահմանակից գիւղերում խմբեր չկան, կենտրոնական կոմիտէտի գործը տարածվում է սահմանից դուրս:
4. Իւրաքանչիւր անդամ ենթարկվում է այն կոմիտէտին, որի մէջ գտնվում է (խմբական և ոչ անհատական ապակենտրոնացում):
2. Կոմիտէտ չեղած տեղում Դաշնակցութեան անդամը գործում է անկախ, կապ պահպանելով մօտակայ կոմիտէտի հետ:
3. Դաշնակցական կոմիտէտների և անդամների համար ընդունվում է խիստ ընկերակալ և դատաստան:
7. Որ և է կոմիտէտի անդամի սխալը կամ զեղծումը քննում է ինքը կոմիտէտը, իսկ ամբողջ կոմիտէտին՝ իր շրջակայ կոմիտէտների ներկայացուցիչները: Ծանրակշիռ դէպքերում, երբ հարևան կոմիտէտներն անձեռնհաս են վճիռ կայացնելու, քննութիւնը կատարում է ընդհանուր ժողովը:

Կոմիտէտներն իրենց բոլոր կարևոր տեղեկութիւնները թէ՛ գործունէութեան և թէ՛ պահանջի մասին ուղարկում են պարբերաբար այն հիմնարկութեանը, որը կոչվում է բիւրօ: Այդպիսի բիւրօ առայժմ ընդունվում է երկուսը. . . Իւրաքանչիւր բիւրօ, ստանալով վերոյիշեալ գրաւոր տեղեկութիւնները, հաղորդում է թէ՛ միւս բիւրօներին և թէ՛ իր շրջանի կոմիտէտներին: Այն տեղեկութիւնները, որոնք հարկաւոր են խմբագրութեանը, բիւրօներն անյապաղ ուղարկում են նրան: Բիւրօներում ամփոփված տեղեկութիւններից կարելի է գաղափար կազմել յեղափոխական գործի գրութեան և ընթացքի մասին: Բիւրօներն անյապաղ հաղորդում են, ինչ որ հարկաւորն է, կոմիտէտների բոլոր պահանջների մասին:

Ծանօթ. Եթէ մի որ և է ուրիշ կէտ գործունէութեան տեսակէտից մեծ նշանակութիւն ստանայ, նա ևս կունենայ բիւրօ:

Իւրաքանչիւր կոմիտէտ, հաւաքած նպաստներով իր տե-

զական կարիքներին բաւականութիւն տալուց յետոյ, աւելորդ դումարն ուղարկում է կենտրոնական կասսան:

Դրամական բոլոր հաշիւները կենտրոնանում են բիւրօներում:

Իւրաքանչիւր կօմիտէտ պարտաւոր է ամիսը մի անգամ հաշիւ ներկայացնել այն բիւրօին, որի հետ կապված է նա: Ծախքի հաշիւը ծայրայեղ դէպքում կարելի է յետաձգել մինչև երեք ամիս:

* * *

Դաշնակցութիւնն ունի իր օրգանը «Դրօշակ» անունով: «Դրօշակը» պիտի լինի անկեղծ արտայայտող, թարգման հայ յեղափոխական կեանքի, երևոյթների: Նորա մէջ պիտի շօշափվին տնտեսական, հասարակական, քաղաքական խնդիրներ՝ համաձայն Դաշնակցութեան ծրագրած ուղղութեան: Ար հրատարակվին նաև ժողովրդական ու գիտական-սօցիալիստական գրուածքներ:

Իւրաքանչիւր կօմիտէտ կարող է հրատարակել կարեւոր դէպքերում «Թ ո ու ց ի կ թ եր թ եր»:

Ն Ա Մ Ա Կ Շ Ա Պ Ի Ն Գ Ա Ր Ա Հ Ի Ս Ա Ր Ի Ծ

Շապին-Գարահիսարի բանտին մէջ կային ի միջև այլոց 6 հայ երիտասարդներ, որոնք կառավարութեան առջև իբր յեղափոխական ձանձված էին. Արմտակցի Գասպար և իր երեք ընկերները՝ Համբարձում, Սեդրակ և Արամ: Սոքա քաղաքի վատահոգի հարուստներէն երկուքի բերանացի յայտնութեան վրայ բանտարկված էին: Իսկ Քարբերդի երկու Յովհաննէսները, որք կօշկակարութեամբ կը պարապէին, իբր սոցա խորհրդականներ ձերբակալված էին. սոցա թղթերուն մէջ խուզարկութեան ատեն գտած են պզտիկ կտոր մը թղթի վերայ մի քանի տող Հնչակեան կենտրոնի կնիքով կրնքված: Այս թղթին ինչ ըլլալը նոյն իսկ մասնիչ վաճառականաց միոյն շուկային մէջ բարձրաձայն թարգմանած ու պաշտօններուն տեղն ի տեղը հասկացրած են: Տարի ու կէս բանտին խոնաւ յարկին տակ ամենածանր շղթաներով կաշկանդված, երբեմն ալ անօթի օրեր անցուցած են այս վեց հոգին: Բանտէն փախչելու մէկ երկու անաջող փորձերէ վերջ ներկայ տարւոյս յունիս 14 թիւ երեքշաբթի երեկոյեան՝ բոլոր բանտարկեալներու հետ այս 6 քաջերն ալ դուրս հանված էին ժամ մը օդ առնելու: Բանտ վերադառնալու պահուն արաբ Պէշիրին ստակ տալով կը խնդրէ մի երկու ժամ գաւիթը մնալ բարեկամի մը սպասել առարկելով: Մթնեյէն ժամ մ'առաջ կուգէ բանտ մտնալ այլ ևս սպասածին գալէն յուսահատ: Պէշիր զայլթի էի մը կը յանձնէ բանալին, որպէս զի Յովհաննէսը բանտ մտցունէ: Դրան բացվելուն ներսէն միւս Յովհաննէսը և Գասպարը զինեալ դուրս խուժելով զայլթիէն կսպանեն և երեքնին միասին սանդուղներէն վեր կը փախչին: Պաշտօնատան մեծ գաւթին մէջ դանդաղ զայլթիաներէն երեքը սպանելով, շուրջներին ահ ու սար-

սափ տարածած՝ կը յաջողին դուրս սարտիլ: Բաւական հեռանալէն վերջ, Գասպար ետ դառնալով, կսկսի զիրենք հալածող թշնամւոյն խմբի վրայ կրակ ընել: Երկու Յովհաննէսները տեսնալով Գասպարին ուշանալը, յետ դառնալով կը դիմաւորեն զայն ցաւալի վիճակի մէջ: Գասպար գլխէն գնտակ մը կերած թաւալգոր կուգար: Ար շալկեն զայն և բաւական տեղ կը յաջողին տանել: Արջապէս Գասպար ինքն իրմէ յուսահատ կը պաղատի անձնուէր ընկերներուն, որ թողլով զինքը, իրենց կեանքն ազատեն: Յովհաննէսներն ահամայ կը թողուն: Արտերու միջէ փախչելու ատենին, արտ քաղող թուրքերէ եկած գերանդիի անգութ հարուածով մը մին կիշնայ սրունքներէն ծանրապէս վերաւորված. միւս ընկերը կը շալկէ զայն և կը յաջողի բաւական յառաջանալ, բայց դժբաղդութիւնն այն կըլլայ, որ ձեռները զայն բռնելու պարագայած ըլլալով այլ ևս անկարող կըլլայ գէնք գործածելու: Բայց հերոսը նախաձեռար կը սեպէ մեռնել, քան թէ ընկերը ողջ ողջ թշնամւոյն առջև ձգելով ազատիլ: Թշնամին նորա ծանրաբեռեալ և գրեթէ կաշկանդված վիճակէն օգուտ քաղելով, աւելի արագապէս կը խուժէ նոցա վերայ և գնտակի կարկուտով կը ծածկէ զանոնք: Միոյն մահը անմիջական կըլլայ:

Երկու վերաւոր և մէկ մեռեալ կը փոխադրվին պաշտօնատուն: Գիշերանց միւթէսերիճը պաշտօնատուն գալով, կսկսի հարցաքննութիւնը: Արաւորները զէնքերու ստացման մասին զայլթիներու օժանդակութիւնը վայելած ըլլալը կը խոստովանվին և շատ համարձակ պատասխաններ կուտան: Ասոր վերայ կատաղած միւթէսերիճը կը հրամայէ ան պիտանն երը հեռացնել: Չայլթիները կարծես հասկանալով քաղաքապետին կամքը՝ խեղճ վերաւորները պատուհանէն պարտէզը սալայատակին վրայ կը նետեն երեք գրկաչափ բարձրութենէ: Թշուառ Յովհաննէսն այս պահուն հոգին կուտայ, իսկ Գասպար կտորած, ջարդված, անգամ մը ևս քաղաքապետին ներկայութեան հանվելու դժբաղդութիւնը կունենայ, բայց հակառակ անոր յուսոյն՝ դարձեալ կսկսի յանդգնաբար խօսիլ: Գասպար երկրորդ անգամ պատուհանի ճամբովը պարտէզ կիջնցնվի, ուր զայլթիաները տեսնելով նորա տակաւին ողջ ըլլալը, դաշտնի հարուածներով կը յօշոտեն զայն:

Արևուտուշտ գայլերը երեք նահատակներու արեամբ չբաւականանալով, բանտ կը մտնան և նոցա երեք ընկերները ևս կսկսեն չարաչար տանջել և վերջ ի վերջոյ սուհիններու հարուածներով ծակծկելով՝ երեքն ալ կսպանեն:

Հետեւեալ օրը կառավարատան կամ, աւելի լաւ է ըսել, նոր սպանդարանի պարտիզին մէջ, աղտոտ փսխարի մը տակ, քով քով պառկած էին վեց անմոռանալի նահատակներ: Իւ ո՛վ էր այն, որ տեսնալով թըրքական պիղծ պատերէ ներս, արդարութեան պալատ անուան տակ՝ մարդկային սպանդարանի շուրջն տակ պառկած վեց սուրբեր, կաթիլ մ'արցունք չհանէր աչքերէն և չուխտէր ցմահ աշխատիլ սոցա և նմանեաց վեհ վրէժը լուծելու...

Ն Ա Մ Ա Կ Պ Օ Լ Ս Ի 8

Տաճիկ բռնապետութիւնը դաւաճան Աշըղեանի հրա-
ժարականն ընդունող թէզքէրէի հետ, հրամայած էր
անյապազ պատրիարքական ընտրութեան ձեռնարկել ո-
րով երազած էր միանգամայն ընդ միշտ ջնջել սահմա-
նադրութիւնը: Բռնապետութեան յոյսերը պիտի պսակ-
վէին, եթէ ապօրինի խառն ժողովը հպատակէր բռնա-
ւորի հրամանին: Պատրիարքական ընտրութիւնը ըստ օ-
րինի, ըստ սահմանադրութեան պիտի կատարէ ազգա-
յին երեսփոխանական ժողովը, որը 2 տարիէ ի վեր դա-
ւաճան պատրիարքի, մատնիչ Սիմէօն-բէյի և թուրք
բռնապետութեան շնորհիւ գոյութիւն չունի: Ապօրինի
խառն ժողովը, որքան ալ բարոյապէս ընկած ու սոտ-
րացած էր, այնուամենայնիւ մերժեց պատրիարքական
ընտրութիւնը կատարել և կառավարութիւնը ստիպված
եղաւ պատրիարքական ընտրութեան համար տրված խիստ
կրատէն փոխել և միւս օրը տեղապահական ընտրու-
թեան հրաման արձակել: Այս անգամ խիստ սպառնա-
լեաց ներքե կատարվեց ընտրութիւնը. ընտրվեց Դի-
մաքսեան Հմայեակ 13 քուէով, մինչդեռ խառն ժողո-
վի ձայների ընդհանուր թիւն է 28: Դիմաքսեան ար-
դէն իր պարտքը կատարեց ազգի առաջ. իր առաջի
քարոզին մէջ նա հայհոյեց յեղափոխականներուն և
գովեստներ ու փառաբանութիւններ շոայլեց ամենաո-
ղորմած Սուլթանին:

Թուրքաց բարձրագոյն բոլոր դպրոցներու մէջ աշա-
կերտները և ուսուցիչները կը գտնվին ամենախիստ հըս-
կողութեան տակ: Բոլոր դպրոցներու մէջ բացի պաշտօ-
նական լրտեսէն, կան և գաղտնի լրտեսներ աշակերտնե-
րու ու ուսուցիչներու մէջ: Աշակերտներու, ուսուցիչնե-
րու ամեն քայլերը, հաւաքումները, գրքերն ու խօսակ-
ցութիւնները կը լրտեսվին: Ամսոյս 2-ին Միլլիէի վար-
ժարանի շատ մը աշակերտներու տունները խուզարկվե-
ցան և աշակերտներէն շատերը ձերբակալվեցան, որոնց-
մէ մէկը հայ է, իսկ մնացեալները տաճիկներ:

Անցեալ տարի հոկտ. ոգոստօնցի 12 տարեկան տղայ
մը, Աւոն Դոլմայեան, որը տեղւոյն դպրոցներու բողոքե-
լուն պատճառով (որոս պատճառը նախկին առաջնորդ
Դիմաքսեանն էր. իր երեք ոսկիի համար առանց խնայե-
լու հարիւրաւոր մանկտին, ուսուցիչները ցրեց և դպրո-
ցը քանդեց) Պոլիս եկած էր ուսանելու համար, բայց
հոս չկրնալով որ և է դպրոց մտնել կտորած սրտով կը
վերագառնար տուն: Մաքսատանը Աւոնի գրքերը կը
գրաւեն և մէջէն «Թող կորնչին տաճիկները» երգը կը
գտնեն: Տղան անմիջապէս կը բանտարկվի: Տղան շատ
կը նեղեն որմէ առաձնին իմանալու, բայց նա չըսէր: Կը
թեղալորեն, որ նախկին ուսուցիչներ ցուցնէ, բայց պըս-
տիկ հերոս Աւոնը միանգամայն կը մերժէ այդ չար
խորհուրդը և արիւար կը նախապատէ բանտարկու-
թիւնը, քան թէ սև, անարգ մատնութիւնն ու գրպար-
տութիւնը: Աւոնը կը փոխադրվի Էտերնէ և հոն դիւնո-
րական ատենի առջև դատվելով, կը դատապարտվի 11
ամսու բանտարկութեան:

Ընդդիմադրութեան գեղեցիկ օրինակ մը.
Սեբաստացի Մանուկը բարձրահասակ, սևաչեայ, ա-
մուր կազմուածքով ու վերին աստիճան անկեղծ, մաքուր
ընաւորութեան հայ մըն էր. սա մէկն էր այն Հայ կրտ-
րիճներէ, որոնց վրայ Տաճիկ բռնակալութեան այլասե-
ռող ազդեցութիւնը չի երևում ամենևին.—կարծես ա-
զատ լեռներու ազատ ու մաքուր զաւակն իր ամբողջու-
թեամբ կը խօսէր անոր մէջ: Բնաւորութիւնը խիստ քաղ-
ցըր էր և համակրելի, ոյժն առիւծային. ոչ մէկ խօսքի
տակ չմնացող, շիտակ ու պարկեշտ: Մանուկը կը ծառա-
յէր վաճառականի մը խանութի մէջ, որու դրանը նըս
տած կը տեսնէի զինքն ամենայն օր անց ու դարձիս ա-
տենը. հայ լրագիր մը ձեռքը, միշտ կը կարդար: Իսկ
ընթերցումը, գեղեցիկ, օրինակելի, մարդու միտքն ու հո-
գին բարձրացնող գրուածներու ընթերցումը մէկն է այն
սակաւութիւ միջոցներէ, որ մարդոց առաջ կը հարթեն
ազատութեան ուղին:

Օր մը Մանուկը Ղալաթիայէն կը վերադառնայ. եղեր
Բերա: Ճամբան, ինչպէս կը լլայ, մէջքի կարմիր գօտին
կը քանդուի և մէջէն երկու նամակ կ'իյնայ: Մանուկն
անմիջապէս նամակները կը վերցունէ, նորէն տեղը կը դը-
նէ, գօտին կը կապէ և կուզէ ճամբան շարունակել: Փոլիս
մը կը նկատէ այդ անմիջապէս ճամբան կը կտրէ և նա-
մակները կը պահանջէ: Մանուկ նամակները չի տար: Փո-
լիսը կուզէ բռնի տանել զինքը պահականոց, նորէն կը
դիմադրէ, չի երթար. խոժոռ, արհամարհական ակնարկ մը
կը նետէ փոլիսի վրայ և կուզէ ճամբան շարունակել: Փո-
լիսը նեղը կընկնի: Տեսնելով, որ բռնի չպիտի կրնայ Մա-
նուկը պահականոց տանել, գացած ատեն ետեէն Փէսը
կը խլէ և դէպի պահականոց կերթայ: Մանուկը ետեէն
կը հասնի, Փէսը ձեռքէն կառնէ և հանդարտ քայլերով
իր ճամբան կը բռնէ: Փոլիսը նորէն ետեէն կը հասնի,
կից մը կուտայ և անլուր հայհոյանքներով կուզէ պա-
հականոց տանել: Այդ միջոցին Մանուկ կատաղի առիւծ
դարձած, կը յարձակի փոլիսի վրայ, մէկ հարուածով
գետին կը գլորէ, վրան կը չըքի և կսկսէ բռունցքներով
ստեղծել ծեծ մը քաշել: Փոլիսի «Ղան կոնթար» (հոգի
փրկող) ձայնին վրայ բազմութիւն կը հաւաքուի, բայց չի
յարձակիր Մանուկն հեռացնել: Այդ միջոցին փոլիսը կեր-
պով մը ընդլեւերը կը հանէ, որ վարնէ Մանուկը, բայց
սա կայծակի արագութեամբ պզտիկ գաշոյնով մը կը
կտրէ փոլիսին ձեռքը և ընդլեւերը ձեռքէն կ'իյնայ: Աջ
ու ձախէն հայ, յոյն կըսեն.— «այ մարդ, փախիր, հոգիդ
ազատէ»: Մանուկը նուաստութիւն կը համարէ փախչել
և հանդարտ իր ճամբան կը շարունակէ: Փոլիսի սու իշի
ձայնին վրայ ուրիշ փոլիսներ, զափտիաներ օպնութեան
կը հասնին, Մանուկը կը ձերբակալեն և բանտը կը տա-
նին, ուր և կը գտնուի ցարդ:

Մանուկն աներկիւղ խոստովաններ է ըրածը, բայց ինք
զինքը մեղաւոր չի ճանչնար:

Մշու՛մ ծագեր է մեծ կռիւ հայերու և տեղական սակա-
ւաթիւ զօրքերու մէջ: Ըշմած միւթէսերի՞քը հեռագրով
զօրք է պահանջած: Արիւնահեղ ընդհարումներ նաև ի Սա-
սուն: Մանրամասնութիւնը շուտով կը հաղորդենք:
Աստուծոյ խնայեալ

Ն Ա Մ Ա Կ Խ Ն Ո Ւ Ս Ի Ց

(Շարունակ.)

Նոյեմբ. 7-ին Պաթուճեն, Պոլսեն և այլ կողմերէ վերագարձող 48 հոգի սելաճիներ (պանդուխտներ) կարինէն Խնուս անցած ատեն, Թարմանի մէջ Բօռջար կողմէ քրդաբնակ գիւղը կիջեանեն: Սոյն գիւղացիք գիշերով զինեալ խուռն բազմութեամբ կը յարձակին պանդուխտներուն վրայ և կսկսեն թալանել: Պանդուխտք քանի մը մէջ իստեյով հազիւ իրենց օձիքը կազմածն և յետոյ անդ դանակով ոստիկանին կը դիմեն իրենց վնասը պահանջելու, բայց դժբաղդութիւնն այն է, որ ոստիկանըն իսկ անկարող կը լինի պաշտպանելու:

Նոյեմբ. 8-ին Բերդի ոճրագործ բանտարկեալներէն 11 հոգի գիշերը ժամը 6-ին իրենց ոտքերէն շղթաները հանելով՝ աղմուկ կը հանեն, իբր թէ կոխ կընեն: Երբ բանտապետը ներս կը մտնէ հանդարտեցնելու, մի քանի կեղծ հարուածներ կուտան ու դուրս կը թռչին: Սոքա իբր թէ խորամանկութեամբ փախած Պրլքըցի և ձէպրանցի ցեղապետներ էին, որք վերջերս թալանուած Տուշլայի փոստը յափշտակելու ամբաստանութեամբ բռնված էին: Այդ ցեղապետներ՝ Շէրօն և Սըլօն հանրածանօթ աւազակներ են:

Նոյեմբ. 12-ին Շապատին գիւղէն Սրգոյի տղայ Պրլտոյին 22 ոչխար գիշերով կը տանին Տիվան քրդաբռնակ գիւղի ձէպրանցի քրդերը: Սա այն բանով յայտնի է, որ ոչխարի հետքերը կը հասնին մինչև այդ գիւղը: Երկիցս գանգատ կը լինի, բայց կառավարութիւնն անյախ կը թողու: Ոստիկանապետը կը մերժէ ոստիկան ապու, որպէս զի յիշեալ գիւղերը խուզարկվի: Երկրորդ անգամ տուած աղերսագիրները Երասեյի ժողովոյ անդամ Մոլլախոսուլածցի ԱՏմէր աղան գայմագամի ձեռքէն իջելով կը պատուէ և գանգատող հայը կը վճարուէ:

Նոյեմբ. 13-ին ձիպրանցի Քէզլի աղայի տղան Սասի Պուրհան գիւղի միւլթելիզը իւր հաւաքած տասանորդը Մարուք գիւղին մէջ ամբարելու համար գիւղացիներէն տեղ մը կուզէ, բայց երբ գիւղացիք բացասական պատասխան կուտան, բարկացած հայերը այնքան կը ծեծէ ու կը հայհոյէ, որ գիւղացիներէն մի մասը կը փախչէ և մօտակայ Շապատին գիւղը կապաստանվի մինչև սրա գիւղէն հեռանալը:

Նոյեմբ. 14-ին հռչակաւոր աւազակապետ Մուսա բէկի որդին Ալի բէկ, որ 14-15 տարեկան պատանի մ'է, 15 ձիաւորով բերդ երթալու ատեն, յիշեալ Մարուք գիւղը կիջեանէ, երբ իր պահանջներն լծովն չեն կատարեր, սպաննալքով կըսէ. «Գիտէք, ես ոյլ եմ. ես այն Մուսա բէկի որդին եմ, որ հայերը Չուխուրի մէջ շիջով խողովեց: Եթէ ուզածնոր չառք, նոյնը ես կը ընեմ»:

Նոյեմբ. 22-ին Փայեկցի քրդերը Չէվերմէ գիւղին մէջ ցորենի հոր մը բանալով, ցորեն կը գողնան: Խընուս գաւառակի հպատակաց շահերը պաշտպանելու համար Երասեյի խաբած է և Էլմուխաբեր (ստացագիր) չէ տուած: Միամիտ գիւղացիք վերջէն քանիցս դիմած են ստացագիր ընդունելու, իսկ նա կուպրտ խօսքերով վերըն-

տած է: Հաւաքած գարիներու քանակութիւնը 10 տոմարի կը հասնի, զորս առած է հետեւեալ գիւղերէն. Ղարաքմէօփուա, Պուրնադ, Եօնջալու, Տատալերուն, Խըրխուա, Կիւնտիւզ, Ղօյիմախսատ, Կէօվէնտիք, Սալփօրէ, Խըմդայա, Կոպալ և Ղարաչօպան:

Սա զարմանալի չէ այնքան, որ պէտք եղած ստացագիրը չեն տար, այլ այն աւելի զարմանալի է, որ գիւղացիներէն իրենք զօրքերը բռնի ստացագիր կը պահանջեն սա բովանդակութեամբ, թէ «այսքան... ստացած եմք գարիի կամ ուտեստի համար...»

Նոյեմբ. 26-ին Բիւրակնեան (Պինկեօլ) սարի վերայ Թըրպ կոչված տեղը Պաշքէջ գիւղի մօտ հարկահաւաքէջ զօրք կսպանվի Շուշարցի քրդի մը կողմէ:

— 6 —

Ահա ապրիլ ամսոյ մէջ ալ մուտ գործեցինք, դեռ Խնուս ձիւնապատ է. 6 թիզ հաստութեամբ ձիւն կայ Խնուսի դաշտի մէջ: Ժողովուրդը անարելու ամեն միջոցէ զուրկ է: Հացի պակասութեան վրայ աւելցաւ նաև անամոց, ուտելեաց պակասութիւնն: Ժողովուրդը, որ յոյս ունէր գէթ գարնան իր անամոց կաթով ու բանջարեղէններով անարել, այն յոյսն ևս ի դերե ելաւ: Ժողովուրդն սկսած է զաւակներն առնուլ և փախչել աստ և անդ: Յուսահատ և ճարահատ մնացած է ժողովուրդը. ինչպէս նաև լալէկոծ մորկին մէջ տատանելով՝ ժպուներէն կը խորտակվի, նոյնպէս հայ հասարակութիւնն ամեն կողմէ ճարահատ սկսած է զարմովիլ գաղթականութեան ժայռին: Եթէ հետաքրքիր մէկը նայէ Բասենի գաւառակէն Խնուսի լեռանց վրայ, յայնժամ կը պարզուի իր աչաց դէմ աղեկուտը և սրտաձմրիկ տեսարան. օրինակ, Խնուսի գայմագամանիստ Բերդ աւանի մէջ 6 քրդաց կառավարութեան տունը մեռնելն անօթութեան է. Աղվերան կոչուած քրդաբռնակ գիւղի լեռան վրայ քրդուհու մը մեռնելը, Խնուսի Հարեմիկ հայ գիւղի մէջ երեք հայոց իրենց ընտանեաց և զաւակաց հետ միասին մեռնիլ ևն. ևն.: Աերջապէս այսօր հայոց լեռներու գլուխներ դիակներ կը մնան անթաղ, մանուկներ մայրերու գրկաց մէջ վայրի գազանաց և երկնից թըռչնոց կեր կը դառնան, հայ հասարակութիւնն ուր որ կը դիմէ միշտ դաւեր կը բացուի իր ոտից տակ. . .

Վ ա ո ա վ ա ր ու լ թ ե ա ն հ ա լ ա ծ ա ն ք ն ի Բ ը ն ու ս . Խնուսի Բերդ աւանի Տ. Մկրտիչ քահանայի տան մէջ գտնվող մուրացիկ տաճիկ մը գիշեր ժամանակ զօրաց յիսնապետի սենեակ մտնելով, ուր ոսկիի մը գողութիւն կրնէ. երկու օր անցնելէ վերջ յիշեալ Տ. Մկրտչի եղբայր Մօսօն կը վճարէ տաճիկ մուրացիկը որը գրգռեալ կերթայ յիսնապետին կը խօսի, թէ «քու Տ. ոսկիդ ես և Տ. Մկրտչի եղբայր Մօսօն գողացած եմք»: Այս ամբաստանութեան վրայ, առանց այլ ևս նայելու ճշմարտութեան, գիշերուայ ժամը երեքին, Տ. Մկրտչի տան և ընտանեաց մէջ աղմուկ ու ժխոր կը փրկի. Տ. Մկրտիչ և իւր եղբայր ոստիկանաց միջոցաւ կը փոխադրուին ոստիկանատուն: Յիսնապետն առանց հարցաքննութեան կըսկսի անուր հայհոյանքներ թափել կրօնական, ընտանեկան և անձնական պատուոյ դէմ. այդ պարագային այլ ևս չհամբերելով յիշեալ քահանան

ինքն ևս կըսկսի հասցոյել: Ասոր վրայ յիսնապետը կը հրամայէ ոստիկանաց գետին ձգել զինքը. խարազանով կը կապուտացնեն մարմինը: Երբ գրէթէ ուշաթափ վիճակին կը հասնի՝ այն ատեն միայն յիսնապետը կը հրամայէ բաց թողուլ: Խեղճ քահանան կիսամեռ վիճակի մէջ երբ դէպի տուն կը դառնայ, գիշերային մթութեան մէջ կը տեսնէ 12 ոստիկանաց իւր տան դուռը կարգաւ շարուիլը, կը հասկանայ իւր օրհասական ժամը և կը սկսի օգնութիւն կանչել: Այդ պարագային մէջ նորէն յիշեալ հարիւրապետը դուրս կելլէ և կը պոռայ ոստիկանաց վրայ. անվնաս կանցնի քահանան մինչև իւր տուն: Հետևեալ օր, երբ ընտանիքով միասին կը գիմէ գայմագամին և եղած անկարգութեան դէմ՝ կը բողոքէ: Քայմագամը պաղարհունութեամբ կը պատասխանէ. «գարար եօգ տուր» — վնաս չունի:

(Կը շարունակվի)

Ն Ա Մ Ա Կ Բ Ա Ս Ե Ն Ի Ց

Ահա հասանք գարնան. Խնուար, որ ձմեռուան եղանակին ևս չունեցաւ հանգստութիւն, այսօր մի կողմէ կառավարութիւնը և միւս կողմէ քիւրդ տարրն գրէթէ պաշարման վիճակի դրած են: Ի՞նչ ընէ հայը, երբ մի կողմէ կառավարութիւնը ձերբակալելով բանտերու մէջ կը մեռցնէ, իսկ միւս կողմէ քիւրդն հայ գիւղերու վրայ յարձակում գործելով հայ գիւղացիի ձեռքէն կը խլէ իւր քրտինքով վաստակած պատան: Իսկ Բասենն, ուր կառավարութիւնն այժմ իբր թէ իւր ուշադրութիւնը դարձուցած է դէպի հայ տարրն, Եւրոպայի տերութեանց աչքը փակելու նպատակաւ, մի մի բուռ հաց կը ցրուէ. որով կառավարութիւնը կուզէ ցոյց տալ թէ աւազակապետ Սուլթանը կը փափագի Հայաստանի խաղաղութիւնն և ժողովրդի բարօրութիւնը. բայց իր մի բուռ հացը դեռ ժողովրդեան բերանը չհասած, սկսած է անկարագրելի խստութեամբ հարկերը ժողովել: Արդեօք ծիծաղելի չէ՞ այս դրութիւնը, երբ լուրջ ուշադրութեան տակ առնուը, ի՞նչ արժէք պիտի ունենայ այն կտոր հացը, որ տալէն վերջ գլխին զարնելով փոխարէնը հարիւրապատիկը տուտեղ պիտի տայ և այն ալ սովամահ ժողովրդին ցանելու սերմ կուտայ ոչ թէ օգնելու նպատակաւ, այլ որ ճընձոց ժամանակ սկսի քառապատիկն առնել և այդպիսով ժողովուրդը կրկին կը մնայ նոյն անօթին, նոյն չքաւորը և նոյն հարստահարեալն:

Այսպէս ընելէ վերջ, սկսած է մի կողմէն ալ ժողովրդեան տուները խուզարկել. վերջերս Կարին քաղաքն մեծ խուզարկութիւն ունեցած է. նոյնպէս Բասենի գայմագամանիստ Հասանգալէ աւանը, որի մէջ կը գտնվի 20 տուն հայ, ձերբակալված են Ասուածածին վանքի կործակատարն Սարգիս Զաւուշ մի քանի մշակներով, որոնք դեռ բանդի մէջ կը հեծեն առանց հարցաքննութեան: Նոյնպէս կը խօսվի, որ կառավարութիւնը հայ գիւղերու մէջ զօրքեր պիտի լեցունէ: Աւելի պարմանալին այն է, որ կառավարչական զօրքերը վայրենաբար սկսած են պատահած ճանապարհորդները կողոպտել, ծեծել և այլն: Օրինակ, ապր. 22-ին Բասեն գաւառի

մէջ Արաքսի վրայ շինած կամուրջի գլուխ Մշեցի մի քանի գաղթականաց վրայ յարձակելով, կողոպտելէ զատ, անկարագրելի չարչարանքներ տուած են նոցա:

Ամբագոմ քրդաբնակ գիւղի քով ժողովրդի խաղաղութիւն փնտրող զօրքերը Խլվերան գիւղացի Մարտիրոս անուն երիտասարդի վերայ յարձակելով, մի քանի հարուած տալէ վերջ, երիտասարդն ձիով լինելով, կսկսի փախչել: Յիշեալ երիտասարդն գիւղէն ժողոված գրէթէ 30 ոսկիէն աւել հարկն կառավարութեան կը տանի. զօրաց ինչ հոգն է, հարկ թէ տուրք է, հայերը թող կրկին վճարեն:

Տէրիպապէ գիւղացի Փաշիկի Խաչօ անուն անձի վերան կրկին Արաքսի կամուրջի վրայ յարձակելով, կսկսեն զարնել, հայ երիտասարդը կըսկսի դիմադրել քաջութեամբ, թէև զօրաց կողմէ ալ վերաւոր կիխայ, բայց դիւխէն հարուած մը ստանալով, ուշաթափ գետին կը փռվի. զօրքերը թող լով, կանցնին: Ճամբորդները տեսնելով, մօտակայ հայաբնակ գիւղը տեղեկութիւն կուտան: Հայերը կուգան անշունչ դիակը կը տանին, ցարդ վերջին ճրգնածամի մէջ կը գտնվի:

Բեօփրիքէյ հայաբնակ գիւղի մէջ գաղթական Մանուկ անուն հայն այնչափ կը գանակոծեն, որ երկու օրէն վերջ կը մեռնի: Այդ անգութ բարբարոսներ զեւջ յագեցնելով իրենց վայրենի կիրքը, անոր զաւակներն ու կինը Հասանգալէ կը տանին և բանդը կը նետեն, թէև վերջէն կը թողուն, բայց խեղճերն անհետ կը թափառին այս և այն կողմ:

Ճրասն հայաբնակ գիւղի վրայ քրդերն ամեն գիշեր յարձակելով, յայտնի թէ գաղտնի կը սկսեն թալանել, գողնալ և այլն. վերջապէս սոյն գիւղացիք այլ ևս չը դիմանալով այդ հարստահարութեանց, սկսած են ցիր ու ցան ըլլալ: Այս ամենի գլխաւորներն են համալիէ հեծելազօրաց յիսնապետ Նսպօն և միւրաւայի Անգիւր: Այս է Բասենու ընդհանուր վիճակը:

Ե Օ Զ Ղ Ա Տ Ի

Վ Ե Ր Ջ Ի Ն Դ Է Պ Ք Ե Ր Ը

Ներկայ համարից սկսում ենք տպագրել Խօզղատի վերջին դէպքերի առթիւ դեսպանատանց ուղարկած բողոքագրերի թարգմանութիւնները, ուր մանրամասնորէն և ճիշտ արձանագրված են Սուլթանի կառավարութեան և մահմետական մոլեռանդ ամբոխի կատարած բոլոր բարբարոսութիւնները:

Ռուսիոյ, Անգլիոյ և Ամերիկեան Միացեալ Նահանգաց Կ. Պօլսոյ դեսպանատանց

Վսեմաշուք Տէր,

Կառավարական պաշտօնեաներու, իսլամ հասարակութեան և Հէքքէզներու կողմանէ Ծօզդադի և շրջակայ հայ գիւղերու մէջ սիս թեմ առիք կերպով կատարվող հարստահարութիւնը, սպանութիւնը, անարպանք, աւարառութիւնը և զրկանք մանրամասնորէն կնգիւրդի կուսակալութեան Անգլիական հիւպատոսին ըստ իր փափագանացը ներկայացուցինք, այս անգամ ալ առիթ մը գտնալով՝ տեղի ունեցած աւելի սոսկալի պատահարները

Ձեր վսեմութեան կը յայտնենք: Այս դէպքերը, զորս պիտի յայտնենք, Ձեր գթառատ սիրտը աւելի դիւրաւ պիտի յուզէ: Այս քաղաքակիրթ դարուս մէջ թշուառութեան, գերութեան ահռելի անդունդները թաւալ-գլոր ինկնող անտէր թշուառ հայերուն յանուն արգարութեան օգնական ըլլալնիդ միակ միջոցն է: Ինկատի ունենալու է, որ ասոր ամեն մէկ կէտը իրականութիւն է, առաջին մասը արգարագատ քննութեանց յանձնախումբի, երկրորդ մասը զինուորական ատեանին բռնած ճամբան և կատարած ասօրինի հարցաքննութեանց և դատավարութեանց արդիւնք ըլլալով, պատահած ցաւալի դէպքերը կը բացատրէ: Այս տեղեկագիրը կարդալու շնորհն ընելով, բանտի, գիւղի և տանց մէջ հոգեվարք իյնող եօզրատցիներուն Ձեր վսեմութեան օգնութիւնը յանուն քրիստոնէութեան վարկեան մը յառաջ հասցնելնիդ ծոնկեչոք, արտասովելով կողաչենք:

Ա

1893 թ. նոյեմբ. 23ին հայ եկեղեցիքն իսլամ հասարակութեան կողմանէ պաշարվիլը ցաւօք իմացուցինք Խնդիրէի անգլիական ընդհանուր հիւպատոսին: 1894 յունվարի 21-ին, ուրբաթ օրը, 40-50ի չափ իսլամներ յինչ որ պիտի ըլլայ, թող ըլլայ, բոլոր հայերին պիտի ոչնչացնենք՝ աղաղակելով կառավարչի վրայ կը յարձակին և կառավարիչն ալ վախնալով «ես չեմ խառնվիր, ինչ կուզէք, ըրէք» կը պատասխանէ: Այն օրին պատերազմական փողը կը հնչէ, մինարէին աղօթքը կը կատարէ, զօրքերը միացած իսլամ ժողովրդի հետ կամուրջները, մեծ փողոցները կը կտրեն, կը յարձակին տուներու ու խանութներու վրայ, կրակ ընելով: Ճամբաները, շուկան նոյն իսկ տուները շատ մը անկարող հայեր կը բռնեն, զօրքերը Վարթինի հրացաններով և սուխնով, իսլամ հասարակութիւնը դաշտնով, կացինով, քարով, փայտով կսկսեն ահարկու քստմեղի գործի մը: Ողջ փախչողներէն 42-ի չափ վիրավորեալներ կը ձերբակալեն, 40-ի չափ ալ կը յաջողին տանը ապաստանել: Ի բաց առեալ ահ ու սարսափէն յառաջ եկած մահերը և ծանր վէրքերէն կացինով, սուխնով, դաշտնով և այլ զէնքերով 14 սպանեալ հրապարակը թողված էին, խանութները և տուները աւարի տուեր են: Մահտեսի Գըչընի ամուսին և փաստաբան Նահապետ էֆ, տուներուն պատերը, դռնտակներով ծածկված են, պր բրկու տուներուն վրայէն առանց չափազանցութեան մէկ մէկ հօխա գնտակ ժողված են: Հաճի Գըչընի զաւակն անձրևի պէս տեղացող գնտակներէն զարնվեցաւ և Նահապետ էֆ, ալ հողին տակը պահվեցաւ ընտանիքին հետ, բայց ազատվելու ի վարձատրութիւն բանտարկվեցաւ: Այսպիսով աւարառութեան և յայտնի կերպով կատարված ջարդին նախորդ յաճախմբի նախագահ Հիլմի փաշայի ջանքով վերջ կը տրվի և յետոյ կսկսեն սպանութեան գործին բանտին մէջ, որ սպանդանոցի վերածված էր, ուր ոչխարներու տեղ մարդեր կպսակվին:

Այդ օրը ձերբակալեալ Քէհրիպարձեան Գրիգոր վիրաւոր, առանց կրակի, առանց անկողնի, առանց հացի միայնակ կը խոթեն երկաթի խուցը: Այդ մարդու ա-

տանկ պաղ սենեակի մը մէջ պաղ օդով մնալը տեսնող 41 հայեր և 3 իսլամ բանտարկեալներ գոնէ անկողին մը տրվիլը պահնորդ Իսայէն կը խնդրեն, բայց այս խնդիրքը չընդունվիր, որովհետև անոր նոյն դիտերը սպանվիլը որոշված էր. քիչ յետոյ միւս բանտարկեալները կը լսեն, որ զինուորական փախստական մը եօզրագիր թօփալ Ահմետի պէրիլը «ասիկայ սպանելու համար այս սենեակ դրնք» կը հարցնէ պահապան զինուորներու սենեակին սպասաւոր Զօրուցի Ալիին: Սա ալ «այո» կը պատասխանէ: Այն բանտարկեալները, որ այս խօսակցութիւն լսած էին, ահռելի տանջանքի մէջ կսպասեն, թէ ինչպէս պիտի սպաննեն Գրիգորը:

Երեկոյեան ժամը 12-ին լոյս վառելու համար պահապան Իսմայիլ և Իսա, եօզրագիր բանտարկեալներէն Գամբուր Սալիհ և Զօրուցի Ալի երկաթեայ խցիկը բանալով, յանկարծ կը յարձակին յիշեալ վերաւորին վերայ և կը խողիողեն: Խեղճ վիրաւորը «զիս մի սպանէք» կողերսէ, և պահապան Իսմայիլ «արդէն պիտի սատկիս, ասկից ողջ չի պիտի ելլաս» կըսէ: Յետոյ սա լոյսը կը վառէ ու կը մեկնի: 42 բանտարկեալներն այս բաները կը լսեն և կը դիտեն պատուհանէն: Ըստ սովորութեան բանտին բակը ժամը 12-ին լապտեր մը կը վառուի, այդ օրը այդ լապտերը չեն վառու, որ աւելի կը սարսափեցնէ բանտարկեալները: Պահապանները երբեմն կուգային և դռան ծակէն Գրիգորի ողբը կը լսէին, նոքա հասկցան, որ նա դեռ ողջ է: Ժամը երկուք ու կէսին Զօրուցի Ալի դռան աջէն գալով կամացուկ մը Գրիգորին «լոյսը մարէ և վառելու պատրուակով ներս մտնենք» կըսէ: Գրիգոր ալ լոյսը կը մարէ: Յիշեալ Ալին անմիջապէս երկու պահապաններու և հաճի Ահմետի հետ ներս կը մտնայ, մութին մէջ կը յարձակի Գրիգորի վրայ: Նա «աման» կողաղակէ: Բերանը կը գոցեն: Բանտարկեալները այս բանը կը լսեն, կը տեսնան ու կողաղակեն բարձրաձայն: Ոճրագործները իրենց քստմեղի գործը աւարտելէն վերջ լոյսը կը վառեն ու կը մեկնին: Առաւօտուն ժամը մեկին Հաճի Ահմետ դուռը կը բանայ, «հա, գործը աւարտուր ու աղեքները դուրս թափեր են» կըսէ և կուրախանայ. խեղճի փորը դաշտնով կը պատուէ, և եթէ մնացած էր կեանքի նշոյլ, այն ալ կը մարէ:

(Ար շարունակվի)

Բաթուկից մեզ գրում են, որ Աուկունեանի ընկեր ԷՔՄԱՃԵԱՆԸ վախճանվեց, չկարողանալով տանել բանտային կեանքը:

* * *
* * *

Ներկայ ճրագիրը լոյս է տեսնում առանձին գրքոյկով:

* * *
* * *

Գրիկի պաշարման և քրդերի հետ տեղի ունեցած կուռի նկարագրութիւնն ուշ ստանալու պատճառաւ անկարող եղանք հրատարակել ներկայ համարում:

Դաշնակցութեան անձանթներէց խնդրում է թըր թակցութեան և նուիրատուութեան համար գիմը:
L. Boole, 15, Augustus Rd. Hammersmith, W. London: